

Ötven éve, 1951. június 19-én halt meg Makkai Sándor. A mai teológiai és nem teológiai értékelő irodalomban alig van korszerűbb személy, mint ő. *Öntudatos kálvinizmus* című tanulmányából (Bp. 1925) egy fejezetet válogattunk. Ebben sok-sok, ma is időszerű gondolatot fogalmaz meg és a továbbgondolkozásra indít, még akkor is, ha a teológiai tudományról alkotott véleménye az Ige teológiája előtti szemléletét tükrözi.

Makkai Sándor
1890-1951
(Dr. Imre Lajos grafikája)

Makkai Sándor

Öntudatos kálvinizmus

Teológia

A mai művelt ember elemi kötelességének tartja és méltán, hogy a modern természettudomány eredményeiről legalább nagyjában tájékozódva legyen.

Mondhatjuk, hogy a természettudomány, ha szigorúan a szakkérdésektől eltekintünk, közkinccse a művelt emberiségnek és az érdeklődés állandó sugarában áll. Ez azt mutatja, hogy az emberiség fokozott hévvel vetette magát az extenzív, fizikai, intézményes életmegvalósulásra. Viszont a szellemi tudományok iránt a sohasem túlzott vonzalom korunkban még jobban elhanyaglott. Ez pedig azt mutatja, hogy az intenzív, lelki és szellemi élet megvalósulása iránt az emberiségnek nincs érve és vágyódása. Mihelyt valami nem jár közvetlen, érzékelhető élvel vagy haszonnal, a mai ember azt azonnal unja és otthagyja. Valamennyi szellemi tudomány közül azonban a *teológia* a legidegenebb és legtávolabb álló a modern ember lelkétől. A teológiát általánosságban egy olyan irreális, tudománytalan, ködszerű és bonyolult képzelgésnek tartják az emberek, amely kizárólag a papok dolga, s csak éppen hogy eltúrik, hogy a papok üzzék vele unalmukat, de elkép-

zelhetetlennek tartják, hogy az más tisztességes úriemberre nézve is bármilyen jelentőséggel vagy haszonnal bírhatna. Ezt igen buzgó kálvinista urak is így gondolják, de továbbmenve, azt is megfontolandónak vélik, hogy vajon nem tiszta kár a papoknak is efféle fantazmagóriákkal, „elvont dolgokkal” lopni a napot, s nem volna-e jó a teológiákon is helyettesíteni azt praktikus és hasznos mezőgazdasági, szociális, jogi és egyéb ismeretek nyújtásával, melynek a leendő lelképásztor mégis vehetné valami hasznát a gyülekezetben? Ez a gyöngéd figyelem az oka annak, hogy teológiánk tantervében egyre sokasodva díszleg a gyakorlati tantárgyak serege, s talán még csak a slöjdoktatás (értsd: kézimunka az iskolában) nincs bevezetve, de reméljük, ez is csak idő kérdése. Ezeknek az uraknak a kálvinizmusa körül némi kis baj van, amely megtalálható műveltjeinknél általában.

Nem mondjuk azt, hogy az őszinte és termékeny hívó élethez a teológiai képzettség nélkülözhetetlen előfeltétel lenne. Teológia nélkül lehet valaki hívó keresztyén, s a teológia maga nem is ad hitet senkinek. Sokkal jobb is lenne, ha világi testvéreinknek inkább semmiféle sejtelve sem volna a teológiáról, mintsem hogy a fentebb jelzett *félszeg* felfogást vallják. De az első baj az, hogy van fogalmuk róla, és pedig századok óta meghaladott, rossz és rossz útra vezető fogalmuk. A második és nagyobb baj pedig ott van, hogy a kálvinizmus természete megköveteli öntudatos híveitől azt, hogy vallásukat ne csak kedélyileg birtokolják, hanem azt teljes világ- és életösszefüggésében is látva, védeni és érvényesíteni is tudják a világnézetek és erkölcsi irányok létharcában. Ez pedig föltételezi, hogy a kálvinista ember a teológiában legalább annyi általános tájékozottsággal bírjon, mint amennyit a mai átlag művelt ember nélkülözhetetlennek tart magára nézve a természettudományok ismeretéből. A teológiai tudatlanság abszolút foka tehát, sajnos, arra a tényre mutat rá, hogy a kálvinistákból is hiányzik a lelki és szellemi élet iránti érzék és vágyódás, s nem érzik szükségét annak, hogy öröklött, szegyenletesen tudatlan balvéleményüket a teológia felől jobb és igazabb meggyőződéssel cseréljék fel. Úgy kell lenni, hogy abban a megnyugtató véleményben élnek, hogy a teológiában századok óta nem történt semmi változás. De ez nem akadályozza őket abban, hogy a református egyháznak presbiterei és főgondnokai legyenek. Abban sem, hogy a lelkészképzés tanítási anyagába szuverén felsőbbsséggel kritizálva a nem ismert teológiát, mindenféle nagybirtokosi bölcsességet beprézeljenek. Nem régen egy főúri család sarja beiratkozott a teológiára. Arra a kérdésre, hogy mi ezzel a szándéka, azt válaszolta, hogy lehetetlennek tartja őseinek eljárását, akik státuskurátorai voltak az egyháznak minden teológiai tudás nélkül. Mivel tevékeny részt akar venni az egyház életében, öntudatosan akarja ismerni az azt éltető lelket. Ehhez nem kell kommentár, ezt csak mementóként kell odaállítanunk világi testvéreink elé. A teológia *hagyományos* és ma is egzisztáló félszeg fogalma szerint olyan tudomány, amely Istenről és az isteni (szent) dolgokról tanít, tehát Isten lényegét, tulajdonságait, kijelentéseit, csodáit, valamint az Istennel való érintkezés intézményeit és módjait ismerteti és tárja fel. Olyan tudomány tehát, amelynek transzcendens, irracionális, érzékfeletti tárgya

van. Az ilyen teológiának mintája a középkori skolasztikus teológia, amely ezt a felfogást ki is fejezte és igényelte. De hogy egy ilyen, nyilván valamely vallásos közösség hitbéli meggyőződéseit logikai rendszerességgel előadó disziplína tudománynak legyen tekinthető és hitében szilárdul megállhasson, ahhoz annak szándékos elszigetelése szükséges a szellemi élet minden más területétől, továbbá egy olyan tömeghitben kell gyökereznie, amelynek esze ágában sincs kételkedni, s végre valamely uralkodó és vezető társadalmi hatalomnak, így az egyháznak tekintélyére kell támaszkodnia, amely maga bírja és garantálja, mint az isteni kijelentés letéteményese, tanainak megfellebbezhetetlen igazságát.

Ezek a feltételek azonban a tudományos szellem újkori kibontakozása rendjén mind elestek, vagy megszűntek a tudomány ismérvei lenni, s a modern tudomány a kételkedő vizsgálódás, a tekintélymentes igazság s az egyetemes összefüggések jegyében alakult ki. A teológia ebben a régi formájában megszűnt tudomány lenni. Régi tanainak és módszereinek semminemű tudományos hitele és értéke nincs többé.

A modern kor természettudományos gondolkozása, amely lassanként a tudomány fogalmát és jellegét szinte monopolizálta a természettudomány számára, háttérbe szorította a szellemi tudományokat általában és a teológiát különösen is. Ez azonban nem akadályozta és nem akadályozhatta meg a teológiát abban, hogy a többi szellemi tudományokkal együtt a részvétlenség és közöny sötétjében is tovább fejlődjék és alkalmazkodjék a szellemi élet haladó kívánalmaihoz. Mivel ez a fejlődés a közfigyelem sugarából kiesve, a sötétben formálódott, a közvélemény nem is vette észre azt, s előtte a teológia ma is csak a régi, hagyományos értelemben áll. Mint ilyen, hitelét veszített és felesleges maradványként szerepel, – holott a teológia történetében épp olyan óriási és csodálatos megfordulás zajlott le, mint az egész szellemi élet összes többi területein is, s a zajos természettudomány háta mögött a teológia csendesen átalakult *vallástudománnyá*. Hogy a teológia vallástudomány, ez az egy rövid tétel világfordulást jelent a teológia történetében. Ez azt jelenti, hogy a teológia tárgya többé nem Isten, hanem a *vallás ténye* maga, az emberi szellem vallásos élete. Többé nem az a fontos, hogy *mit tanít* a vallás, többé nem lehet elszigetelni a teológia területét a keresztyénség egyik vagy másik történeti alakulatának „egyedül idévezítő” dogmáira, a cél többé nem is az, hogy akármiféle dogmát *igazoljunk*, hanem a vallás jelenségei és tanai is illusztrációivá lettek egy mögöttük álló *realitásnak*, amelyből származtak, s amely a vallás maga, mint történeti és lelki tény. Ennek a tapasztalati, *emberi* ténynek lett magyarázatává a teológia, a vallástörténet, valláslélektan és vallásfilozófia ágaiban. A teológiának ez a Schleiermacher Friedrich-től kiinduló modern koncepciója termelte ki különösen a német tudományos teológia munkájában azt a gazdag rendszert, melyben a bibliakritika, az egyháztörténet, az egyetemes összehasonlító vallástörténet, a valláspszichológia, a vallásfilozófia, a hittan és etika résztudományaiban egy hihetetlenül nagy és kimeríthetetlenül dús élet és kultúra képe tárul az ember elé. A vallás világ- és életformáló hatalmas realitása nyert ebben a koncepcióban feddhetetlenül tudományos igazolást. Szinte napjainkig tartott ennek az óriási tu-

dományos irodalmat produkált és külföldön a közvéleményt is hatalmasan foglalkoztató vallástudományi teológiának az uralma, míg a magyar közvélemény anyagi ártatlansággal szendergett abbéli nyugalmában, hogy a teológia elavult hülyeség. Talán a Strauss Jézus életének, meg a Renan könyvének hallatára horkantott egyet-egyed, de aztán szépen átfordult a másik oldalára.

Miközben pedig a magyar kálvinista intelligencia így minden emóció nélkül napirendre tért a vallástudomány felett s az kiesett az életéből, mert erősen lefoglalta őt a hazai mindenféle kultúra szédítő termelésének habzsolása, a teológia ismét csendesesen átfordult *harmadik* korszakának újjászületésébe. És ezt megszegyenítésül írjuk ide: ez a harmadik stádium a külföldet megelőzve, *magyar kálvinista* tudós munkájában villant meg először: a Ravasz László Homiletikájában. Azóta a külföldön is, magyar teológusok között is, Budapesten és Kolozsvárt is különféle kiindulási pontokból, de egy lélekkel alakul ki a teológiának a *vallástudománytól független* koncepciója. A vallástudomány lehetséges, jogosult, szükséges, megvalósítható, önértékű tudomány, de *nem teológia*, és semmi esetre sem *a teológia*. Sőt nem is érinti a teológiát. A teológia mivoltát a Ravasz László által „gyakorlati teológiának”, „az egyház élettanának”, a „vallás politikájának” nevezett s még csak csírázó tudományban kell keresni. A teológia az élő és megelevenítő Ige tudománya, amely a Biblia és az Egyház tudományosan megismert tényeit egy új szempont alatt nézi és vizsgálja: mint olyan kifejezéseket, melyeknek burkában a *mai ember* életét hatalmasan átformálni, újjáteremteni, gazdaggá és erőssé tenni s megszentelni hivatott és képes *értékek* rendszere rejlik. Éppen ennek a vallásos értékrendszernek a kibontása, megragadó elénk állítása s az egyház élettevékenységeiben való építésre előkészítő elágaztatása a teológia *tudományos* feladata. A teológia belépett az *építő teológia* tudományos koncepciójának jegyébe. Ehhez a tudományhoz a vallástudomány csak anyagot adhat és segítő tényező lehet, mikor az emberileg megértett vallásos tények megtisztított ismereti képeit nyújtja, de sem a Biblia, sem az Egyház lelki realitásának *átértékeléséhez* nincs kulcsa. Éppen ez a teológia dolga. A teológia a bűn ellen vívandó szabadságharc *haditervét* és a felépítendő Istenországa *tervrajzát* adja mindazokkal az elméleti ismeretekkel, amelyek ehhez a harchoz és építéshez nélkülözhetetlenek. A teológia *gyakorlati dogmatika és pedagógia*.

Arról van szó, hogy az öntudatos magyar kálvinisták komolyan vegyék az evangéliumot és azt teljes következményeinek levonásával életük kötelező törvényének fogadják el. Arról van szó, hogy merjenek hinni Jézus Krisztusban.

Öntudatos kálvinizmus 67.